

УДК 316.25

ПРАКТИКИ ПОЛІТИЧНОЇ УЧАСТІ: МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ТА МЕТОДИЧНІ РІШЕННЯ

Г. Г. Уджмаджурідзе

*Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара,
пр. Гагаріна, 72, м. Дніпропетровськ, Україна, 49010,
georgy999@list.ru*

Статтю присвячено побудові стратегії дослідження практик політичної участі на основі трактування сенсу соціальних практик у межах структуралістсько-конструктивістського підходу. Проаналізовано основні положення теорії практик П. Бурдьє. У статті підкреслено значення нерациональності, спонтанності і позасвідомості соціальних практик. Акцентовано увагу на значенні габітусу і досвіду соціальних структур у побудові практик. Автор наводить схему опосередкованого взаємовпливу структур, практик, габітусів. У статті пояснено схему безперервної модернізації та трансформації практик крізь час із постійним відтворенням їх первісного змісту. Наведено пояснення (групової) типовості й одночасної (персоніфікованої) унікальності будь-якої практики. Автор підкреслює важливість застосування релятивного до теорії практик методичного апарату для дослідження політичної участі індивідів. Обґрунтовано використання кількісно-якісних методів у дослідженні практик політичної участі.

Ключові слова: габітус, політична участь, практика, синтетична методологія.

У соціології «синтетична» методологія структуралістського конструктивізму П. Бурдьє щодо дослідження різних сторін соціального життя індивідів та функціонування соціальних інститутів займає особливе місце [13]. Цей методологічний підхід все ще застосовується у дослідженні таких тем як: особливості функціонування різних полів суспільства, визначення необхідного капіталу для успішної зміни позиції і перерозподілу символічної влади в полі, особливості класового порядку суспільства і дослідження різноманітних соціальних практик та їх проявів.

У нашій минулій статті [14] ми надали визначення феномену політичної участі індивідів, обґрунтували використання структуралістсько-конструктивістського теоретико-методологічного підходу до дослідження цього феномену, увели поняття «практики політичної участі». Проте для побудови чіткої методики дослідження цих практик в межах обраної нами методологічної оптики нам необхідно вірно розуміти значення та місце габітусу і соціальних структур у формуванні практик та вміти вірно це фіксувати: «Практика у Бурдьє... не отримує автономного статусу та не розглядається як окремий феномен» [5, с. 210]. Використання окресленої методології в інтерпретуванні, трактуванні, розумінні значення й направленості практик політичної участі зобов'язує нас зафіксувати яким габітусом володіє агент, у якому соціальному полі він «грає», на

що направлена його практика – яку стратегію він реалізує, у межах якої соціальної структури втілюється практика, до якої групи (класу) належить індивід, яка є структура його капіталів.

Однак використання методології структуралістського конструктивізму викликає певні складності у дослідників – поверхневе ознайомлення з основними положеннями цього підходу не дають повного розуміння тих явищ, які пояснив та проінтерпретував Бурдьє. Ми вбачаємо розкриття сутності теорії практик наріжним каменем у вірному розумінні і трактуванні як практик політичної участі так й усього комплексу теорій і концепцій П'єра Бурдьє. Дослідження соціальної практики повинно спиратися на саму «теорію практики», яка поєднує структуралістські та конструктивістські принципи соціального пізнання: «Теорія практики, узятя як практика, нагадує, що, з одного боку, на противагу позитивістському матеріалізму, предмети пізнання повинні бути сконструйовані, а не лише пасивним чином зареєстровані, а з іншого – що... принципом такої побудови є система структурованих і структуруючих диспозицій, що формуються в практиці і які постійно спрямовані на практичні функції» [3, с. 100]. Адже для самого Бурдьє його теорія практик слугує методологічним базисом до дослідження інших сфер соціального життя, певною мікросоціологічною концепцією у його системі наукового знання про суспільне буття.

В українській науковій літературі розглядом теорії практик займалися: Л. Бевзенко, Н. Баліч, О. Бутуліна, Л. Герасіна, І. Карпенко, Н. Коваліско, Л. Кожекіна, В. Кременецька, О. Личковська, М. Мосьондз, А. Недзельський, А. Осипчук, Н. Отрешко, Н. Соболева, О. Струченков, К. Чудовська.

Зазначена вище актуальність статті визначає її *мету*, а саме, розроблення адекватного методичного апарату до дослідження і пояснення практик політичної участі крізь оптику методології структуралістського конструктивізму.

Зазначимо, що практика не є чимось запланованим або раціональним у діях агентів, скоріше навпаки – практика засновується на спонтанних позасвідомих імпульсах та схемах дії: «Практика не означає (або виключає) оволодіння вираженої в ній логіки» [3, с. 27]. Практика має дещо парадоксальний характер реалізації – вона є найбільш логічним і ефективним засобом реалізації цілей агентів, при цьому для неї не характерна схематичність і логічність (в її традиційному розумінні) у побудові дій агента. Для практик характерна «невпевненість, вагання, що впливають з того, що вони засновані не на свідомих і постійно діючих правилах, а на практичних схемах, непрозорих для самих себе, схильних до змін в залежності до логіки ситуації» [3, с. 29]. Для практик характерна особлива логіка – логіка, яка відповідає функціональній необхідності, логіка самої практики – «практична логіка» (або логіка практик).

Практична логіка у Бурдьє виражається у декількох термінах, найчастіше «практичне відчуття» або «відчуття гри»: «Описуючи логіку практик, або ж практичну логіку, П. Бурдьє звертається до термінів «практичне відчуття», «практичне чуття», «почуття гри», «практичний сенс», тобто весь той комплекс неусвідомлюваних, але звичних умінь, навичок, способів поведінки і мислення, який міститься в габітусі, задається минулим досвідом і реалізується в конкретній ситуації» [8, с. 117]. Ці поняття демонструють парадоксальність практичної логіки – агент досягає своїх цілей у соціальному

полі (реалізує певну стратегію) майже повністю безсвідомо. Не дивлячись на це практики агента все одно є «розумними» – практична логіка немов сама, без свідомою участі індивіда, вирішує що йому потрібно, що буде краще: «Саме тому, що агенти ніколи до кінця не розуміють, що вони роблять, – те, що вони роблять, має більше значення, ніж вони знають» [3, с. 134]. Тому для трактування соціальних практик некомпетентним та недопустимим є використання раціоналістичного підходу. Таким чином, практика за Бурдье є дією неусвідомленою, спонтанною, непередбачуваною, закритою, навіть автоматичною.

Вірне розуміння, трактування і інтерпретування сенсу практик політичної участі, в межах структуралістського конструктивізму, неможливо без визначення того, яким габітусом володіє агент, що відтворює таку практику. «Габітуси – системи стійких і переносних диспозицій, структуровані структури, які схильні функціонувати як структури, тобто як принципи, що породжують і організують практики і уявлення, які можуть бути об'єктивно адаптованими до їхньої мети, однак не припускають усвідомлену спрямованість на неї і неодмінного оволодіння необхідними операціями по її досягненню» [3, с. 102]. Габітус виробляють соціальні структури, які передають накопичений досвід у формі диспозицій через систему педагогічного навчання та через виклики об'єктивного соціального середовища з якими стикається агент.

Габітус є певною єднальною системою схем уявлення, сприйняття, обробки та відповіді до соціальної дійсності. Габітус засвоюється й існує у підсвідомості агента, а не на «рівні індивідуальної свідомості» [див. 12, с. 197] – саме це й забезпечує можливість реалізації практик як таких. Габітус діє як структурована структура, тобто така структура, що вже заздалегідь адаптована до соціального середовища, бо саме через нього було інкорпоровано цю систему диспозицій у позасвідому дійсність індивіда. Практики агентів, таким чином, завжди вже структуровані габітусом, тобто габітус виступає як система структурируючих структур до практики. «В одній із робіт Бурдье навіть визначає габітус як «інтерналізовані, «включені» соціальні структури»» [11].

Соціальні структури, а отже і габітус, опосередковано (але не прямо [див. 9, с. 190; 1, с. 71]) впливають на те, які практики будуть можливі для відтворення, а які будуть відхилені як неможливі, позасприйнятні, неефективні. Річ у тім, що практики хоча й не мають якоїсь раціональної логіки, вони завжди направлені на задоволення об'єктивованих потреб агентів (зайняття нових позицій у полі, рекапіталізація відносин і т.д.). Габітус є системою сприйняття й оцінювання агентами не тільки соціального середовища (простору), а й практик (як своїх так і чужих). Тому найбільш неймовірні і несистемні практики неможливі – вони не будуть сприйняті й зрозумілі іншими, отже, з точки зору практичної логіки – вони неефективні.

Сам габітус представляє собою дуже стійку систему, яка базується на досвіді минулого. Цей досвід кристалізується у соціальних структурах, і через нього ці структури впливають на схеми вироблення та сприйняття тих практик які притаманні агентам. Ми можемо виділити певну схему, яку нам пропонує П. Бурдье: соціальні структури, габітус, практики. Усі три елементи опосередковано пов'язані між собою і поєднують у собі, одночасно, схеми практик минулого, які реалізуються у теперішньому і прагнуть у майбутнє [3, с. 106].

Незважаючи на те, що практики перебувають у певній залежності від габітусу, немов від обов'язкової норми, габітус не детермінує або механічно нав'язує практики (їх форму, зміст, направленість) агенту. Габітус лише встановлює певні межі поза якими практики неможливо втілити у життя. В цих межах агент напівсвідомо обирає максимально ефективну для нього форму і направленість практики у реалізації стратегії по закріпленню своєї позиції у певному полі суспільства (в межах логіки ситуації та умов, які висуває об'єктивна структура).

Механізми реалізації практик у соціальних структурах вже відомі й усталені минулим досвідом, індивіду слід дотримуватись цих механізмів, адже саме вони визначають зміст габітусу; відхиляючись від таких механізмів практика агентів стає неможливою. Тож, габітус діє на кшталт системи рекомендацій для агента – що й як йому слід робити; він мотивує агентів використовувати вже усталені механізми соціальних структур. Як бачимо, Бурдьє використовує положення конструктивізму у трактуванні «креативної» свободи агента в обранні форми практики, яку йому дозволяє габітус; при цьому ця «креативність» все одно обмежена умовами структури, в якій ця практика буде втілена у життя. «За допомогою структуралізму я хочу сказати, що в соціальному світі існують об'єктивні структури, незалежні від свідомості і волі агентів, здатні направляти або пригнічувати їх практики або уявлення. За допомогою конструктивізму я хочу показати, що існує соціальний генезис, з одного боку, схем сприйняття, мислення і дії, які є складовими частинами габітусу, а з іншого боку, соціальних структур поля» [4, с. 181–182].

Певним чином, теоретична схема Бурдьє може бути представлена як ланцюгова система замкнутого типу: структури, які мають власні закономірності і властивості, створюють і наповнюють габітус, який структурує подальші практики виходячи з досвіду, який закладений у цих структурах; практики ж відтворюють і укріплюють структури, бо впроваджуються спираючись на закономірності й властивості цих структур. Іншими словами – соціальні структури структурують габітус, який, в подальшому, структурує ці ж структури; практика виступає посередником між цими елементними, забезпечуючи постійний зворотній взаємозв'язок: «Практичний світ, який конститується у відношенні із габітусом як системою когнітивних і мотивуючих структур, є світ вже досягнутих цілей, способів застосування або ринків, яких слід дотримуватися, і об'єктів..., засобів або інститутів, оскільки закономірності... прагнуть проявлятися як необхідні і навіть природні вже в силу того, що вони лежать в основі схем перцепції і оцінки, за допомогою яких вони сприймаються» [3, с. 103–104].

Габітус має схильність до постійного втілення минулого досвіду у теперішніх практиках. Навіть більше – фактично габітус надає перевагу «первинному досвіду». Така вибіркковість пояснюється тим, що габітус намагається захистити себе, і соціальні структури в яких він був створений, від значних змін шляхом вибіркковості та універсалізації усякого подальшого досвіду [3, с. 118]. Габітус прагне сховатися від критики та перегляду, тому людина схильна обирати місця, друзів, розваги які їй «до душі» – тобто де його диспозиції лише підкріплюються відповідними соціальними структурами [див. 16].

Отже, габітус забезпечує присутність усього минулого досвіду діяльності людей в соціальних структурах у подальших практиках. Практики, таким чином, не тільки

структуруються минулим досвідом (повторюють та укріплюють картину соціального світу), а й схильні реалізовуватися на принципах та засобах ще первинного досвіду. Соціальні структури, таким чином, забезпечують свою постійність, обмежену змінність і транспортованість у часі завдяки присутності минулого досвіду у габітусах агентів (які лежать в основі оцінки й сприйнятті усякого подальшого досвіду).

Із зазначеного вище може помилково здатися, що габітус вкладає в практики лише досвід минулого, блокуючи нові схеми вираження практик. Тому нам слід приділити увагу ідеї Бурдье про одночасну збереженість і змінність форм практик в історії. Бурдье пропонує досить оригінальну модель транзиту досвіду людства (та й самих габітусів) крізь час через відтворення у практиках. Габітус забезпечує в практиках агентів присутність минулого досвіду (а особливо, як ми вже зазначали, первинного досвіду) в його активному прояві: в схемах сприйняття, мислення і дій. Ці схеми структуровані самою історією, будуються на досвіді усєї соціальної системи і забезпечують «гарантію тотожності і постійності практик у часі» [3, с. 105]. Габітус є, безумовно, продуктом самої історії – він несе в собі увесь минулий досвід соціальних структур та, базуючись на цьому досвіді, структурує практики, тобто, певною мірою, наново відтворює історію. Практики, таким чином, можна назвати певним засобом через який габітус проносить історію крізь час, постійно реактуалізуючи минулий досвід. Це є можливим по двом причинам: перша – практики є основною й постійною (навіть рутинізованою) формою діяльності агентів у соціальних структурах; друга – практики не є строго детермінованими минулим досвідом або наперед визначеними (практики регулярно трансформуються та модернізуються). Отож, ми можемо сказати, що габітус – це така система диспозицій, що постійно відтворює досвід минулого, при цьому постійно пристосовує його до нових об'єктивних викликів соціальної системи. Габітус це той засіб, який дозволяє усій історії людства залишатися стійкою й, одночасно, змінною на протязі часу.

Як ми вже зазначили, практики не детермінуються і не керуються ані габітусом, ані самими структурами (й помилково буде казати про таке [див. 7, 10, 11]), вони лише обмежують можливі прояви практик. «Оскільки габітус є нескінченна здатність вільно (але під контролем) породжувати думки, сприйняття, вирази відчуттів, дій, а продукти габітусу завжди лімітовані історичними і соціальними умовами його власного формування, то надана ним свобода обумовлена і умовна, вона не допускає ані створення чого-небудь небачено нового, ані простого механічного відтворення початково заданого» [3, с. 107]. Практики трансформуються зовсім не тому, що вони можуть креативно використовувати свободу яку їм надали соціальні структури [див. 11], а тому, що це потрібно задля реалізації стратегії «гри» у певному полі. Трансформацію практик породжує неочікувана для габітусу «подія» – певний набір нових умов об'єктивного середовища, які ставлять перед габітусом проблему у неможливості застосування старих практичних схем. Габітус у такому разі намагається підлаштувати практику до нових умов, одночасно спираючись на практичну логіку та досвід минулого. Іншими словами – габітус завжди буде породжувати лише ті практики, які можуть бути втілені у життя у конкретному полі суспільства, ґрунтуючись на досвіді тих соціальних структур, в яких ця практика й буде здійснюватися. Занадто «ненормальні» притики не будуть породжуватися габітусом через порушення практичної логіки: «Габітус прагне виключити «суто добровільно» будь-які «шаленості» («це не

для нас»), тобто поведінку, яка приречена на несхвальну оцінку в силу її несумісності з об'єктивними умовами» [3, с. 108].

У більшості випадків ми (та навіть сам агент) не можемо передбачити яка практика буде застосована до конкретної обставини – Бурдье вважає це неможливим, адже практика породжується на стику теперішніх об'єктивних умов та минулого досвіду, і в цих межах множинність можливих форм практики обмежена лише габітусом.

Тут постає питання, чому практики різних агентів узгоджуються у соціальному просторі. Практики представників однієї соціальної групи чудово узгодженні між собою, при цьому ми не знайдемо якоїсь домовленості чи іншої свідомої дії по імплементації загальних норм до практик. Узгодження відбувається само-по-собі: «Практики членів однієї групи або – в диференційованому суспільстві – одного класу завжди узгоджені більше і краще, ніж про те знають або чого хочуть агенти» [3, с. 115]. Це стає можливим завдяки однорідності габітусів агентів – представників одного класу (чи групи). Тобто агенти які були виховані у однакових об'єктивних умовах існування складають один соціальний клас, агенти цього класу володіють одним габітусом. Клас – це сукупність «біологічних індивідів, які є продуктами однакових об'єктивних умов (кондицій), а отже, мають однаковий габітус: соціальний клас як такий невід'ємно є класом ідентичних або подібних умов існування (буття) й зумовлень та класом біологічних індивідів, які володіють однаковим габітусом, де останній розуміється як система диспозицій, що поділяється всіма індивідами, які є продуктами однакового кондиціонування (зумовлення)» [16, с. 269]. Об'єктивні структури через споріднений «життєвий досвід» засвоюють в агентах однакове відчуття реальності та однакову подібність відчуття потрібного майбутнього.

Отож, можна виділити класовий та індивідуальний габітуси [5, с. 206]. Бурдье наступним чином характеризує їх співвідношення: «Слід було б розглянути класовий (груповий) габітус (а значить, і індивідуальний, оскільки той виражає і відображає клас або групу) як суб'єктивну – але не індивідуальну – систему інтеріоризованих структур, загальних схем сприйняття, уявлення і дії, які складають умову всякої об'єктивної і всякої апперцепції» [3, с. 118]. Не слід, однак, повністю відкидати значення «індивідуальності» у формуванні практик – індивід все одно вкладає щось «своє» у практику. Основа всякого індивідуально габітусу щодо класового це різноманітність у схожості, умови формування власного досвіду у кожного індивіда в середині класу різні, але все одно присутні певні загальні моменти для усіх. Саме розбіжності дають практикам індивідів їх «власний» стиль – те неповторне, що є певним відхиленням від загального стилю практик одного класу, але ніяким чином не відхиленням від загального обов'язкового.

Як усякий соціальний феномен, що розглядається у науковій системі Бурдье, соціальна практика не є чимось окремим, не існує сама-по-собі – вона обумовлена, зумовлена та пов'язана із багатьма іншими соціальними явищами. Так і політична участь, як об'єктивно зумовлена соціальна практика індивіда не існує просто так – вона направлена на задоволення певних напівсвідомих потреб, цілей (які зовсім не обов'язково лежать у політичній площині) через «гру» у політичній сфері суспільства. Тому для вірного розуміння як причин, так і направленості практик політичної участі треба використовувати релятивний методичний апарат до дослідження таких практик.

Формування такого апарату треба почати із обрання методів збирання емпіричного матеріалу. Використовуючи так звану синтетичну методологію Бурдье, ми повинні використовувати і синтетичні методи збирання емпіричної інформації. Це, зокрема, підкреслює Н. Шматко: «Бурдье, з одного боку, ніколи не поділяв свої нароби на теоретичні та практичні, а з іншого боку – не визнавав необхідність використання лише кількісних або якісних методів: «“Звичайна”... процедура проведення польового дослідження включає цілу батарею різних методик і технік, як якісних, так і кількісних, де одні доповнюють других”» [15, с. 24]. За певною практикою ми повинні бачити об’єктивовані причини її виникнення та соціальну сутність агента, що її відтворює – визначити його позиції в соціальних полях, рівень його капіталів, групи та класи до яких його можна віднести, персональні інтенції і т.д. Тобто, ми повинні з’ясувати не тільки чим саме є партика, але й на що вона направлена, яка її «практична логіка».

Для адекватного розуміння практик політичної участі нам треба визначити схеми сприйняття, мислення та дій агента; простежити чи змінилась позиція агента після реалізації практики; встановити чому виникла об’єктивована необхідність такої практики. Отже, ми повинні вірно встановити її причини, й наслідки такої практики, щоб зрозуміти її практичну логіку (сене). Вірно зрозуміти й описати практику означає «відтворити не просто її внутрішню логіку, а також і її практичну необхідність, співвідносячи її з реальними умовами її генезису, тобто з тими умовами, в яких визначаються як виконувані нею функції, так і використані для цього засоби» [3, с. 189].

Реалізація такої задачі може призвести нас до проблеми, яку й вирішував у своїх методичних розробленнях Бурдье. З одного боку, всі вищеназвані завдання неможливо реалізувати через анкетне опитування – воно може надати інформацію про цікавлячі нас зв’язки агента із соціальними групами, поверхнево визначить рівень та структуру капіталів агента, дасть інформацію щодо положення агента у соціальному полі, проте, жодним чином не допоможе в описі його габітусу. Окрім цього, недоліком методу є необхідне «пряме» ставлення питань – при відвертому питанні респондента про його практику ми отримаємо викривлені самим респондентом відповіді. Це відбувається через ненавмисне забування та приховання габітусом істинних причин практики: «Судячи з усього, як тільки агент починає розмірковувати над своєю практикою, приймаючи як би позу теоретика, він втрачає будь-яку можливість висловити щирі суть цієї практики, а головне – суть свого практичного відношення до цієї практики» [3, с. 176].

Звичайно, можна (і потрібно) використовувати непрямі питання, проте це значно ускладнює методичний інструментарій дослідника. Інший недолік анкетування полягає в самій письмовості цього методу – ми пропонуємо вже готові відповіді респонденту, немов нав’язуючи йому ці відповіді, не залишаючи йому можливості висловитись «своїми словами», які мають значно більшу габітуальну зумовленість, аніж запропоновані дослідником текстові обороти. Крім цього, відповіді завжди даються у позитивному чи негативному дихотомічному значенні (існує-не існує, так-ні, брав-не брав), що є доволі штучним поділенням; через це ми можемо отримати відповідь «так», хоча вона буде доволі слабкою або нав’язаною, що довів Бурдье у своїй відомій статі про, так звану, «суспільну думку» [див. 2]. Останнім недоліком можна назвати масову недоцільність –

анкетуванням ми можемо охопити велику кількість генеральної сукупності, проте все одно не отримати необхідну нам інформацію.

Вирішити вищезазначені недоліки покликано глибинне напівструктуроване інтерв'ю. Застосування такого методу: по-перше, надасть можливість респонденту висловлюватись «мовою повсякденного побуту» – називати власними іменами явища і відносини в звичному йому середовищі; по-друге, такий метод передбачає наявність лише певного загального плану питань – дослідник та респондент завжди можуть охопити додаткові питання, суміжні феномени; по-третє, запропонований метод є якісним методом, тобто за самою своєю природою походження покликаний охоплювати не великий масив питань, а лише найбільш складні, «внутрішні», важко фіксовані анкетним опитуванням феномени (як персональні диспозиції, навколишнє рутинне соціальне середовище, емоційний фон практики і т.д.).

Таким чином, релятивне емпіричне дослідження практик політичної участі треба проводити у декілька етапів. На першому етапі на основі вже існуючого банку даних великого масиву респондентів треба виділити ту цільову групу, яка нас цікавить – тобто ту, яка регулярно відтворює практики політичної участі для реалізації певної стратегії у будь-якому полі. На цьому етапі, окрім конструювання портрета потрібного нам респондента, ми можемо виділити декілька робочих гіпотез, уточнити питання майбутнього анкетного опитування та зафіксувати певні загальні характеристики суміжних соціальних явищ.

Надалі проводиться анкетне опитування цільової групи респондентів. Тут ми можемо використовувати багато питань для пояснення сенсу практик політичної участі, фіксування соціальних зв'язків, капіталів і т.д. На наступному етапі з цієї цільової групи ми повинні обрати тих респондентів, які найчастіше відтворюють практики політичної участі (громадські та політичні активісти; безпосередні учасники революційних подій 2004, 2013 років; активні члени політичних та громадянських організацій). Як ми вже зазначили, інтерв'ю надасть змогу уникнути типових недоліків анкетного опитування, хоча воно не зможе охопити чимало факторів, які спонукають до політичної участі. Отож, інтерв'ю покликано доповнити та перевірити анкетне опитування – разом вони складуть методичний комплекс, який здатний адекватно розкрити сенс практик політичної участі. У результаті використання кількісно-якісних методик ми отримаємо не тільки матеріал, який допоможе проінтерпретувати та вірно описати феномен політичної участі, а й виділити певні однотипні групи індивідів, які відтворюють ці практики; іншими словами виділити case-групи: «Як окремі індивіди, так й спільноти при схожих обставинах поведуться схожим чином, регулярно відтворюючи однотипні форми поведінки – соціальні практики» [6, с. 130].

Отже, ми виявили, що соціальна практика є одночасно складним і простим явищем нашого соціального буття: практики завжди мають в собі відтінок того часу, в якому вони були застосовані одночасно із відголоском минулого та направленістю у майбутнє; усяка практика є персоніфікованою й одночасно груповою, класовою; практика не є окремим соціальним явищем, вона є частиною триєдиної системи габітусу, соціальних структур та самих практик; практика є нераціональною, спонтанною, неусвідомленою проте вона є найнадійнішим, повторюваним, автоматизованим засобом відігривання

агентами своїх ролей у соціальному просторі; практики є тим засобом, які проносять історію та соціальний досвід крізь час наново відтворюючи, реактивуючи, реактуалізуючи та модернізуючи їх. На основі цих положень розроблений методичний апарат до дослідження політичної участі в межах структуралістсько-конструктивістського підходу: стратегія емпіричного дослідження практик політичної участі повинна будуватися на адекватній логіці підбору методів, питань, респондентів; для адекватного дослідження таких практик треба використовувати кількісні та якісні методи; слід пам'ятати, що не можна напряму питати про сенс, причини і направленість практик – індивід не зможе «вірно» відповісти на таке питання, адже однією з функцій габітусу є навмисне забування і приховування причин практики від агента.

У подальших дослідженнях можуть бути: розширені та доповнені теоретичні аспекти вивчення практик політичної участі; розширені запропоновані кількісно-якісні методики дослідження; застосований розроблений методичний апарат до дослідження відповідних практик; використані теоретичні напрацювання цієї статті у дослідженні різноманітних соціальних практик у межах структуралістського конструктивізму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Балич Н.* Социальные практики и их роль в современном обществе / Н. Балич // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2013. – № 4. – С. 69–78.
2. *Бурдьё П.* Общественное мнение не существует / П. Бурдьё // Социология политики. – Москва : Socio-Logos, 1993.
3. *Бурдьё П.* Практический смысл / П. Бурдьё ; пер. с фр.: А. Т. Бикбов, К. Д. Вознесенская, С. Н. Зенкин, Н. А. Шматко. – Санкт-Петербург : Алетей, 2001. – 562 с.
4. *Бурдьё П.* Социальное пространство и символическая власть / П. Бурдьё // Начала / П. Бурдьё. – Москва : Socio-Logos, 1994. – С. 181–208.
5. *Карпенко І. В.* Концепція символічного поля, практики та габітусу П. Бурдьё: експлікація проблеми комплексності практики / І. В. Карпенко, П. О. Тесленко // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2013. – Вип. 53. – С. 204–214.
6. *Ковалиско Н.* Доминантная конъюнкция в изучении стратификационных порядков: позиции & диспозиции / Н. Ковалиско // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2010. – № 1. – С. 125–137.
7. *Кожекіна Л. Ю.* Перспективи застосування концепції конструктивістського структуралізму П. Бурдьё до дослідження процесу політичної соціалізації в умовах перехідного суспільства / Л. Ю. Кожекіна // Український соціум. – 2011. – № 3. – С. 45–52.
8. *Лычковская О. Р.* Фоновые социальные практики: между дискурсивным и предметно-практическим (к методологии вопроса) / О. Р. Лычковская // Методология, теория та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства: зб. наук. праць. – Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2008. – С. 113–118.
9. *Недзельський А. О.* Концепт рутинізації фонових практик у соціологічних підходах Е. Гідденса та П. Бурдьё / А. О. Недзельський // Нова парадигма. – 2013. – Вип. 115. – С. 181–198.
10. *Осипчук А. Д.* Габітус як механізм синтезу структури й агентності в соціологічній теорії П'єра Бурдьё / А. Д. Осипчук // Наукові записки НаУКМА. Соціологічні науки. – 2013. – Т. 148. – С. 3–10.

11. *Осипчук А. Д.* Синтез рівнів «структура»-«агент» у рефлексивній соціології П'єра Бурдьє / А. Д. Осипчук // Наукові записки НаУКМА. – 2004. – Т. 32. Соціологічні науки. – С. 48–56.
12. *Отрешко Н.* Между Сциллой объективизма и Харибдой субъективизма (заметки на полях работы П. Бурдьє «Практический смысл») / Н. Отрешко // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2004. – № 3. – С. 190–201.
13. *Ритцер Дж.* Современные социологические теории / Дж. Ритцер ; пер. с англ.: А. Бойков, А. Лисицына. – Санкт-Петербург : Питер, 2002. – 688 с.
14. *Уджмаджурідзе Г. Г.* Евристичні можливості структуралістського конструктивізму П. Бурдьє в аналізі феномену політичної участі / Г. Г. Уджмаджурідзе // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства. – 2015. – Вип. 21. – С. 110–115.
15. *Шматко Н. А.* «Эмпирическая теория», или конструирование предмета исследования / Н. А. Шматко // Социоанализ Пьера Бурдьє. – Москва : Институт экспериментальной социологии; СПб.: Алетейя, 2001. – С. 23–31.
16. *Bourdieu P.* Distinction: A Social Critique of the Judgment of Taste / P. Bourdieu. – Cambridge : Harvard University Press, 1984. – 640 p.

REFERENCES

1. *Balych N.* Social'nye praktiki i ih rol' v sovremennom obshhestve [Social practices and their role in modern society] / N. Balych // Sotsiologiya: teoriya, metody, marketynh. 4. 2013 – Pp. 69-78. [in Russian]
2. *Burd'e P.* Distinction: A Social Critique of the Judgment of Taste / P. Burd'e. Cambridge: Harvard University Press. 1984.
3. *Burd'e P.* Obshhestvennoe mnenie ne sushhestvuet [Public opinion does not exist] / P. Burd'e. Sotsiologiya polytyky. Moskva: Socio-Logos, 1993. [in Russian]
4. *Burd'e P.* Prakticheskij smysl [Practical meaning] / P. Burd'e. SPb.: Aleteyya, 2001. [in Russian]
5. *Burd'e P.* Social'noe prostranstvo i simvolicheskaja vlast' [Social space and symbolic power] / P. Burd'e // M.: Socio-Logos.1994 – Pp. 181-208. [in Russian]
6. *Karpenko I.* Konceptija symvolichnogo polja, praktyky ta gabitusu P. Burd'e: eksplikacija problemy kompleksnosti praktyky [The concept of the symbolic field of practice and habit P. Burd'e: eksplikation of problem of complexity of practice] / I. Karpenko // Humanitarnyy visnyk Zaporiz'koyi derzhavnoyi inzhenernoyi akademiyi. 53. 2013 – Pp. 204–214. [in Ukrainian]
7. *Kovalysko N.* Dominantnaja konjunkcija v izuchenii stratifikacionnyh porjadkov: pozicii & dispozicii [Dominant conjunction in the study of stratification orders: positions & dispositions] / N. Kovalysko // Sotsiologiya: teoriya, metody, marketynh. 1. 2010. – Pp. 125–137. [in Russian]
8. *Kozhekina L.* Perspektivy zastosuvannja koncepcii konstruktivist's'kogo strukturalizmu P. Burd'e do doslidzhennja procesu politychnoi socializacii v umovah perehidnogo suspil'stva [Prospects of the concept of structuralism konstruktivist'skoho Bourdieu to study the process of political socialization in transitional societies] / L. Kozhekina // Ukrayins'kyy sotsium. 3. 2011. – Pp. 45–52. [in Ukrainian]
9. *Luchkovskaya O.* Fonovye social'nye praktiki: mezhdru diskursivnym i predmetnoprakticheskim (k metodologii voprosa) [Background social practices: between discursive and subjectpractical (to the methodology of the question)] / O. Luchkovskaya // Metodolohyya, teoryya y praktyka sotsyolohycheskoho analiza sovremennoho obshchestva: sbornyk. Khar'kov: KhNU ymeny V.N. Karazyna. 2008. – Pp. 113–118. [in Russian]

10. *Nedzel's'kyy A.* Koncept rutynizacii' fonovyh praktyk u sociologichnyh pidhodah E. Giddensa ta P. Burd'je [Concept background rutynizatsiyyi practices sociological approaches Giddens and Bourdieu] / A. Nedzel's'kyy // *Nova paradyhma*. 15. 2013. – Pp. 181–198. [in Ukrainian]
11. *Osypchuk A.* Gabitus jak mehanizm syntezu struktury j agentnosti v sociologichnij teorii' P'jera Burd'e [Habit as a mechanism structure synthesis and ahentnosti in sociological theory of Pierre Bourdieu] / A. Osypchuk // *Naukovi zapysky NaUKMA. Sotsiolohichni nauky*. 148. 2013. – Pp. 3–10. [in Ukrainian]
12. *Osypchuk A.* Syntez rivniv «struktura»-«agent» u refleksyvnij sociologii' P'jera Burd'e [Synthesis level «structure» – «agent» reflexive sociology of Pierre Bourdieu] / A. Osypchuk // *Naukovi zapysky NaUKMA Sotsiolohichni nauky*. 32. 2004. – Pp. 48–56. [in Ukrainian]
13. *Otreshko N.* Mezhdju Scilloj obektivizma i Haribdoj subektivizma (zametki na poljah raboty P. Burd'e «Prakticheskij smysl») [Between the Scylla of Objectivism and the Charybdis of Subjectivism (notes on the fields of P. Bourdieu's work «Practical Meaning»)] / N. Otreshko // *Sotsyolohyya: teoriya, metody, marketynh*. 3. 2004. – Pp. 190–201. [in Russian]
14. *Ryttser D.* Sovremennye sociologicheskie teorii [Modern sociological theories] / D. Ryttsler. SPb.: Pyter. 2002. [in Russian]
15. *Shmatko N.* «Jempiricheskaja teorija», ili konstruirovanie predmeta issledovaniya [«Empirical theory», or design of the subject of research] / N. Shmatko // *Moskva: Ynstytut eksperymental'noy sotsyolohyy; SPb.: Aleteyya*. 2001. – Pp. 23–31. [in Russian]
16. *Udzhmadzhuridze H.* Evristichni mozhlivosti strukturalists'kogo konstruktivizmu P. Burd'e v analizi fenomenu politichnoï uchasti [Heuristic capabilities structuralist constructivism Bourdieu to analyze the phenomenon of political participation] / H. Udzhmadzhuridze // *Metodolohiya, teoriya ta praktyka sotsiolohichnoho analizu suchasnoho suspil'stva*. 21. 2015. – Pp. 110–115. [in Ukrainian]

Стаття надійшла до редколегії 13.09.2016

Прийнята до друку 22.09.2016

PRACTICE OF POLITICAL PARTICIPATION: METHODOLOGICAL BASIS AND METHODICAL DECISIONS

G. G. Udzhmadzhuridze

*Oles Honchar Dnipropetrovsk National University,
Gagarina Ave., 72, Dnepropetrovsk, Ukraine, 49010,
georgy999@list.ru*

The article is devoted to the construction of an adequate research strategy of practices of political participation based on a genuine understanding of the meaning of social practices in the framework of the structural-constructivist approach. The author analyzes the main provisions of the P. Bourdieu's theory of practices. The article emphasizes the importance of irrationality, spontaneity and subconscious of social practices. The attention is focused on the importance of habitus and experience of social structures in the building of the practices. The author gives the scheme of indirect mutual influence of structures, practices, habituses. The article explains the scheme of continuous modernization and transformation of practices through time with a constant reproduction of their original meaning. An explanation of the

(group) typicality and simultaneous (personalized) uniqueness of any social practice are provided. The author emphasizes the importance of a relative methodical tools to the theory of practice for the study of political participation of individuals. Substantiated the using of quantitative and qualitative methods in the researching of practices of political participation.

Keywords: habitus, political participation, practice, synthetic methodology.